

KAPITOLA 3
**KRITICKÉ MNOŽSTVÍ:
TAJEMSTVÍ
POZŮSTATKU**

Ti z Judova domu, kteří vyvážnou a zůstanou,
opět se zakoření a vydají ovoce.
Z Jeruzaléma vyjde pozůstatek lidu
a z hory Sijónu ti, kdo vyvážli.
Horlivost Hospodina zástupů to učiní.
(Izajáš 37:31–32)

Ve Starém zákoně znovu a znovu vidíme, že Hospodin pomalu a trpělivě pracuje na reformě každé společnosti, přičemž postupuje od okrajů a zdola. Svědčí o tom několik velmi důležitých příkladů: úvodní příběh Knihy Exodus o tom, jak Bůh vysvobodil hebrejskou menšinu z otroctví v egyptské říši, dále příběh o mladíčkém Davidovi, který zabil obřího souborového zápasníka Goliáše (1. Samuelova 17), a také Micheášovo proroctví, že Mesiáš vzejde z „nejmenšího mezi judskými rody“ (Micheáš 5:1). Jedná se o zásadní, stálé téma Bible. Oběti se stávají vítězi. Nemohu vědět, jak dobře proroci tuto zjevnou Boží strategii chápali, jisté ale je, že se naučili pracovat uprostřed malosti a nezdarů a navzdory odmítavosti nevstřícného publika.

Takto, jakýmsi božským procesem třibení, vzniká svatý národ – skutečná *kehila* (obec či shromáždění) Božího lidu. Poselství nikdy nepochopí celá skupina; její menší část („pozůstatek“) však po každém pročištění (tj. po zkouškách a útrapách, které lid potkají) nese tu lásku a naději na obnovu dál. Zdá se, že takový je Boží záměr. Moc překrucuje pravdu, proto Bůh pravdu zasévá a rozvíjí na okraji – tam, kde ji ti, kdo baží po moci, nejméně očekávají. Pochopit pravdu bude pro nás vždycky příliš těžké, ale Bohu podle všeho stačí, pochopí-li ji v každé době pár lidí. Bůh proroků je velmi trpělivý a velmi skromný, i když povrchním čtením to nejspíš neodhalíme.

Tato tradice pozůstatku má v celé Bibli ústřední roli. Boží poselství zpravidla vybočuje z toho, „co si myslí všichni“, a Boží poslové – a často i ti, kdo jim naslouchají – jsou vlastně jakýmsi outsidery. Ctíme-li tedy onoho milovaného i zavrhaného outsidera, „maličcí“ a „nepatrní“ se stávají ukazatelem toho, zda jdeme cestou Boží lásky nebo jen cestou své zděděné a přirozené lásky k rodině, stejnosti, velikosti a k tomu, co dělá dobře našemu egu. Ježíš učí témuž, když říká: „Neboť kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich“ (Matouš 18:20).

Takové prohlášení – příslib přítomnosti stejně reálné jako v eucharistii – by nedávalo smysl, kdyby mu nepředcházela hebrejská teologie pozůstatku.

Troufám si dokonce říci, že kdybychom si vzali k srdci jen toto jedno poselství, vyhnuli bychom se podstatné části utrpení, které lidstvo v historii potkalo. Náboženské války, které nás sužovaly po celá staletí, vůbec nemusely být, kdybychom hledali pravdu v každém zapadlém koutku, a ne jen v glorifikovaných institucích, jakou je například v mé vlastní katolické tradici ta, v níž se údajně naplňuje neskutečná představa „jediné pravé církve“, které Bůh přeje a žehná.

Po celém Písmu svatém projevuje Hospodin ochotu pokračovat v práci s „těmi nemnohými, kteří chápou“, což vede Izrael k tomu, aby neustále znovu promýšlel svou teologii spásy. Tato ochota se stává znamením Boží věrnosti: „Uprostřed tebe zanechám utištěný a nuzný lid, který se uteče k Hospodinovu jménu“ (Sofonjáš 3:12). A tento „pozůstatek“ se zase stává trvalou připomínkou toho, jak málo stačí, aby Bůh zůstal s námi. Ale ti, kteří jsou často označováni jako „vyvolení“, jsou vyvolení ne proto, že by jim Bůh skutečně dával přednost, nýbrž pro svou hlubokou důvěru v univerzální, netrestající a bezpodmínečnou Boží lásku k nim. Jak jinak lze vysvětlit ohromující slova Ježíše k učedníkům: „Jestliže se neobráteíte a nebudete jako děti, nevejdete do království nebeského“ (Matouš 18:3)? Buď jde o naivní učení, nebo ví Ježíš něco, co většina z nás stále ještě neví nebo nechápe. Bůh používá nás všechny, ale zdá se, že jediné pozůstatek si je tohoto Božího řízení vědom a raduje se z něho.

Bůh zachraňuje celou historii a celé lidstvo, ale pouze s přímou, vědomou pomocí hrstky věrných. Jsem si jistý, že proroci se snažili tento kruh věrných rozšiřovat – vždyť všichni kazatelé doufají, že ho svou prací rozšiřují. Ale kupodivu nás také učili, abychom nebyli nespokojení, nesetkáme-li se s kýženou odezvou.

(Přemýšlel jsem nad tím, zda by to nemohlo částečně vysvětlovat, proč je Jonáš tak překvapený, dokonce zklamaný a rozzlobený, když se Ninivané začnou řídit jeho varováním.) Řekl bych, že proroci zkrátka věděli, že sami musí být ztělesněním takové věrnosti, chtějí-li, aby se jí naučili jiní.

Například se mi zdá fantastické, že Hospodin proroku Ozeášovi přikázal, ať se ožení s nevěstkou (1:2), aby se naučil, že láska a milosrdenství jsou na místě i v případě, že láska není opětována. Ozeáš má milovat svou ženu Gomeru přes její četná cizoložství, aby na tělesné úrovni pochopil, že Bůh miluje Izrael i v jeho nehodnosti. Hospodin tu potřebuje, aby Ozeáš doslova na vlastní kůži pocítil lásku i nevěru! Pro masy a pro ty, kdo jsou přesvědčeni o své vlastní nevinnosti, bude Boží velkorysost a láska vždy příliš velká a nepochopitelná, to ale neznamená, že Boží láska nepůsobí. Působí – a nejvíce na ty, kdo rozšiřují svůj pohled a otevírají své srdce. Bůh může milovat celek a celek se může těšit Božím milosrdenství (však se mu také těšíme každý den!), i když si to neuvědomuje. V případě těch, kdo si to uvědomují, to jen desetinásobně zvětšuje jejich radost a horlivost.

Poselství o pozůstatku je pravým opakem naší představy vlády většiny, vlády autority, křesťanského světa či křesťanské dominance, ba i rovného volebního práva. Zcela jasným způsobem nám sděluje něco, co jako by šlo proti veškeré intuici: že rozhodující nositelkou velké pravdy Boží – a skupinou, skrze niž Bůh navozuje změnu – je vždy skromná menšina. Například v Americe devatenáctého století to byla černá zotročená menšina, kdo chápal osvobozující evangelium. Běloši si oproti tomu budovali exkluzivistický, imperiální systém víry, který lze sotva nazvat křesťanstvím. Tato privilegovaná forma bílého křesťanství přežívá dodnes a je stále rasistická, materialistická a do velké míry zaujatá malým já. A přestože Bůh bezvýhradně miluje i tyto lidi, nepoznáme na nich, že by se z toho těšili. V každém kostele je možno potkat tak

dva, tři jednotlivce, kteří si dovolí těšit se z toho, že jsou milováni a vyvoleni, a člověk má pocit, že právě oni drží celou skupinu při duševním zdraví. Takto teologie pozůstatku funguje v praxi.

Pozůstatek bychom mohli připodobnit tomu, co vědci nazývají „kritickým množstvím“. Kritické množství je množství nezbytné k aktivaci energie v chemické reakci – v našem kontextu pak k aktivaci energie ve větší skupině. Kritické množství v biblické teologii vždy představuje malá, „průkopnická“ skupina, která posouvá historii vpřed téměř navzdory celku. Vzpomeňme na Noema a jeho rodinu v arše; na Davida, nejmladšího a opomíjeného syna, který se stal králem; na neplodné manželky Sáru a Alžbětu, z nichž každá ve starším věku přivedla na svět dítě, z něhož měl vyrůst někdo velmi důležitý; na dvanáct podivínských rybářů, které Ježíš povolal za své učedníky, místo aby si vybral někoho z chrámového sboru v hlavním městě.

Bez této taktiky kritického množství, která vítězí nad egem, se křesťanství stává tím, čemu dnes říkáme „občanské náboženství“. V takovém náboženství si ti mocní myslí, že mají patent na pravdu zkrátka proto, že jsou u moci. Všeobecně panující přesvědčení se má za jediné správné. Proroci se však vždy smějí tomu, co je údajně normální, a pobavený úsměv mají i pro takzvané úspěšné. „Nechám uschnout strom zelený a dám vypučet stromu suchému. Já Hospodin jsem promluvil a také to učiním,“ zaznamenává Ezechiel slova Hospodinova a ve zkratce tak postihuje historii Izraele z Božího pohledu (Ezechiel 17:24).

Normální mocenské systémy našeho světa uctívají samy sebe, ne Boha. To v tomto bodě historie, kdy už jsme zažili tolik zkorumpovaných institucí ve státě i v církvi, snad ani není třeba dokazovat. Proto proroci téměř nikdy nezastávají oficiální úřady, jako například úřad krále, kněze nebo staršího. Přesto nepopírají, že králové a kněží mají svou roli v zachování základního řádu společnosti. Dobrým příkladem je několik situací (např. Lukáš 14),

kdy Ježíš poté, co uzdraví lidi zcela mimo chrámový systém, těmto lidem přesto říká, ať dodržují zákony. Když uzdraví malomocného, praví mu: „Jdi, ukaž se knězi a obětuj dar, který Mojžíš přikázal – jim na svědectví“ (Matouš 8:4). Na jiných místech Ježíš kněze sice hlasitě a veřejně kritizuje, ale nikdy nepodněcuje nepřátelství. Toto uznávání a respektování všech částí je odrazem skutečnosti, že pozůstatek se nikdy nepřiklání k dualistickému a puritánskému pohledu na svět. Já bych byl třeba v pokušení selhání jiné skupiny využít, ale Ježíš nic takového nedělá. Nakonec vše patří k sobě.

Vždy v historii jsme čekali, že se objeví nějaký institucionální vůdce, který bude zároveň charismatickým prorokem, ale ke spojení těchto dvou věcí v jedné osobě dochází jen zřídka. Došlo k němu v případě krále Davida poté, co se David podřídil proroku Nátanovi, a několik vůdců, kteří byli schopni plnit obě role najednou, jsme zažili i později v dějinách. Arcibiskup v Canterbury Tomáš Becket, kněžna Alžběta Uherská Durynská, Matka Katharine Drexelová z Filadelfie a Óscar Romero, arcibiskup v San Salvadoru – ti všichni byli představiteli nějaké instituce, ale od své oficiální role si zachovali odstup nezbytný k tomu, aby zůstali věrni svému poslání. V naší době byl krásným a ojedinělým příkladem člověka, který dokáže působit jako velký vůdce i velký prorok (a který má samozřejmě své kritiky), papež František.

Proroci se často vynořují z řadových členů skupiny. Pochtivě v ní pracují, takže když ji později kritizují, nemohou být vnímáni jako někdo cizí, někdo zvenčí. Svou práci ve skupině prokázali, že nejsou rebelové, ale legitimní reformátoři postupující zevnitř. Ve skutečnosti působí jako „budiči“ kritického množství; jsou vždy moudřejší, než by odpovídalo jejich věku, a v životě se drží vyšších hodnot, které jsou jejich současníkům cizí. Zdá se, že vůdce z nich dělá už to, jak žijí svůj život – nepotřebují žádné honosné tituly ani žádná velká písmena za jménem.

POZŮSTATEK DNES

V téměř každé společnosti ulpívá na lidech, kteří nejsou bohatí ani slavní a nezastávají významné pozice, nespravedlivé stigma – jakási míra hanby a viny za jejich nižší status. Nevysloveným předpokladem tu je: *Pokud patříš k té špatné podskupině, pokud nejsi bohatý, pokud nepracuješ dost pilně nebo ses nedostal na seznam celebrit, je na tobě cosi špatného a můžeš si za to sám.* Jenomže v Bibli tento vzorec neplatí – přednost dostává neplodná manželka, opomíjený syn, zotročení Izraelité. Ti, kteří náležejí k pozůstatku, nesou povětšinou skrytou pravdu dál navzdory tomu – nebo možná právě díky tomu –, že se nacházejí na okraji a že ostatní jejich postavením opovrhují. Od Sary k Izraelitům a pak dál a dál až k Ježíši nás vede scénář s poraženými v hlavní roli, ale ani jedné skupině – ani Izraeli, ani křesťanům – se vlastně nikdy nechce podle tohoto scénáře hrát. Jedni dali přednost sionismu, druzí představě křesťanského světa a křesťanské dominance.

Navzdory poselství o pozůstatku jsou příslušníci větší skupiny téměř vždy toho názoru, že ti, které pokládají za jaksi „méněcenné“, si za vše, čeho se jim nedostává, mohou sami. Jedná se o neblahou tendenci, jíž dnes říkáme „obviňování obětí“. Ve všech rychle se rozvíjejících nebo plně kapitalistických společnostech se bezmála každá forma neúspěchu setkává s komentáři typu „zavinil sis to sám“, „je to tvoje chyba“. „Chudí“ to schytávají nadvakrát. Mohou prý nejenom za své osobní nezdary, ale v mnoha případech také za problémy a hříchy větší skupiny. Proroci však takové svalování viny na jiné odmítají a vždy pořádně vyčiní v první řadě své vlastní skupině. Situaci úplně obracejí s tím, že to vítězové a utiskovatelé by se měli stydět, neboť jejich zdánlivý úspěch je ve skutečnosti formou neúspěchu. Bible se nemá využívat k idealizaci ega a impéria, jak se o to od nepaměti pokouší většina lidí. Ježíš ve svém úplně prvním kázání říká: „Proto mne pomazal, abych

přinesl chudým radostnou zvěst; poslal mne, abych vyhlásil zajatcům propuštění a slepým navrácení zraku, abych propustil zdeptané na svobodu.“ (Lukáš 4:18. Lukáš zde čerpá z Izajáše 61:1–2.)

Ježíšovo učení uvádí do pohybu to, co bych rád nazval biblickým vzorcem „antioviňování“, tedy preventivní sebekritiky, učením rozvíjené schopnosti vidět svůj vlastní stín. Vidíme to v Ježíšově všeobjímající pokoře. Osobně zůstal Ježíš prorokem působícím mimo kněžstvo a aristokracii, ale nenechal se tím přivést k rebelantství. Zdá se, že je zde tenká hranice. Výsledkem mělo být cosi monumentálního a v historii zcela nového. Ale neujalo se to. Římská říše začala přebírat kontrolu nad evangeliem už v roce 313 po Kr. a svět se záhy začal rozdělovat na hříšníky a světce, na ty hodné a ty nehodné, které bylo třeba obvinít a odsoudit.

Ze své neschopnosti žít v původním, reformujícím duchu Ježíše a proroků jsme se dosud nevzpamatovali. Většinou mnohem raději stojíme na straně úspěšných, na straně ega a neprávem nabytého pohodlí než na straně pravdy a spravedlnosti. Stejně tak jsme nepřestali svalovat vinu na „ty druhé“, takže stále platí: věřící proti nevěřícím, křesťané proti židům, muži proti ženám, normální proti „divným“, bohatí proti chudým. Tyto vzorce myšlení ničí velkou část transformativní síly evangelia, což má neblahý dopad na jednotlivce a ještě horší dopad na kultury. V naší době musí problém vždy spočívat v někom jiném, zejména v jiné rase nebo jiné politické straně, i když je jasné, že jeho zdroj se nachází v naší vlastní zemi, skupině, etniku nebo genderu. Z vody se pak vaří konspirační teorie, které mají nás a naši skupinu vyvinut a usvědčit někoho jiného.

Otevřete kteroukoli prorockou knihu na jakékoli stránce. Téměř vždy zjistíte, že proroci nacházejí chybu, vinu a špatné lidi v Izraeli samém, místo aby obviňovali jiné. Biblický text se díky tomu stává něčím naprosto revolučním a výjimečným – něčím velmi odlišným od toho, nač jsme zvyklí v naší době. *Hebrejšti*

proroci nejprve kritizují svou vlastní skupinu, a teprve poté, co tímto způsobem vyjasní a zpřehlední situaci, přistupují k případné kritice jiných. Tento vzorec prorocké kritiky je normou a nejspíše by mohl také vysvětlovat, proč proroci nejsou až do dnešních dnů v synagogách a kostelích příliš zdůrazňováni.

Slyšte to, kněží,
napni pozornost, dome izraelský,
naslouchej, dome královský,
neboť vám byl svěřen soud.
Stali jste se však...
jámou, kterou vyhloubili odpadlíci.
A já je všechny ztrestám.
Znám Efrajima,
Izrael se před mnou neukryje.
Kdykoli, Efrajime, svádiš ke smilstvu,
Izrael bývá poskvrněn...
je v nich duch smilstva,
neznají Hospodina. (Ozeáš 5:1-4)

Člověk si většinou nemůže dovolit takto mluvit k vlastní skupině, protože by ztratil veškerý respekt. Ale proroci tak mluvit mohli, protože v Izraeli existovala jakási společenská shoda projevující se v tom, že lidé provokace od proroků očekávali a tolerovali je, jakkoli se jim nelíbily. I když společnost jejich poselství často odmítala a někdy se prorocy snažila potrestat, role proroků se setkávala také s porozuměním a přijetím, protože panovalo přesvědčení, že proroci opravdu mluví jménem Boha. My už takové přesvědčení nesdílíme. Vlastně s ním naprosto nesouhlasíme!

V Bibli najdeme dokonce nejednu zmínku o „hloučících“ či „sborech“ proroků. My už nic takového nemáme, a tak z nás ani nemůže vzejít mnoho těch, kdo by se této role ujali zralým

způsobem. Ve většině církví neexistuje žádná institucionální ochrana proroků. Pravoslavní a katolíci mají občas prospěch ze svého hierarchického modelu, neboť biskupové pak mohou být osobní zárukou ochrany členů na okraji před nepřátelskou většinou. Biskup Guido z Assisi například proslul tím, že zahalil nahého svatého Františka svým pláštěm, když na něho útočil jeho otec s příbuznými. Právě proto František svým následovníkům radil, ať mají vždy nějakého „kardinála protektora“. Já osobně jsem se této výhodě těšil jak v Cincinnati, tak v Santa Fé.

Poslední řádek výše uvedené pasáže z Ozeáše je klíčový: Základní chybou Izraelitů je, že „neznají Hospodina“. Neuvědomují si, jakou trpělivost a ochotu odpouštět Bůh vůči nim projevoval, a nesnaží se naučit a pochopit, jak funguje Boží láska. Stále počítají – tak jako my v dnešní době absence životně důležité duchovní zkušenosti – s jakousi univerzální logikou odměny a trestu. Ale pro proroky a jejich žáky představuje Boží bezpodmínečná láska kritérium, ideál a vzor veškerého lidského chování – a svůj dokonalý výraz tato láska nachází v Ježíšově učení.

BOŽSKO-LIDSKÁ LÁSKA V OZEÁŠOVI

Prostřednictvím metafor lásky a manželství začíná vykreslovat vztah mezi Bohem a lidem právě Ozeáš. Některá z jeho vypodobnění mají dokonce erotický nádech: „Proto ji přemluvím, uvedu ji na poušť, budu jí promlouvat k srdci“ (Ozeáš 2:16). Prorok o tomto vztahu s Izraelem také říká: „Zasnoubím si tě navěky, zasnoubím si tě spravedlností a právem, milosrdenstvím a slitováním, zasnoubím si tě věrností a poznáš Hospodina“ (Ozeáš 2:21-22). Zatímco ve vztahu mezi rodičem a dítětem působí dynamika moci, manželství v sobě skrývá cosi zcela jiného – možnost vzájemnosti, spojení a intimity.